

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 13 Sayı: 69 Mart 2020 & Volume: 13 Issue: 69 March 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.3990>

YALANIN RENKLERİ: YALANIN TANIMLANMASI VE TÜRLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

COLORS OF LIES: AN EVALUATION OF THE DEFINITION AND TYPES OF THE LIES

Muhammed Şükrü AYDIN*

Öz

Yalan konusunda psikoloji alanında yapılan çalışmaların sayısının son yıllarda hızla arttığı görülmektedir. Çalışmaların birçoğunda yalan söylemenin altında yatan bilişsel ve sosyal faktörler saptanmaya çalışılmış olup yalanla ilişkili faktörler incelenmiştir. Çocukluk, ergenlik ve yetişkin dönemlerinde insanların hangi nedenlerle yalan söylediği, yalanın söylenme niyeti ve yalanın ortaya çıkardığı sonuçlar gibi çeşitli konular da ele alınmıştır. Farklı kavramlar üzerinden bu tür konulara eğilen araştırmacıların çeşitli yalan türlerini açıklarken beyaz, siyah, pembe, mavi ve gri yalan gibi isimlendirme girişimleri bir bakıma renk yelpazesinden seçimlerde bulduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, hem çocuklarla hem de yetişkinlerle yürütülen çalışmalarda benzer kavramlar kullanılmasına karşın bu kavramların ifade ettiği anlamların birbirlerinden farklı oldukları göze çarpmaktadır. Ancak bu durum yalan konusunda kavram karmaşasını beraberinde getirmektedir. Bunlara ek olarak, Türkiye’de yalan söyleme üzerine yapılan çalışmaların henüz emekleme aşamasında olduğu da göze çarpmaktadır. Ülkemizde çalışmaların yok denecek kadar az olması her ne kadar eksiklik şeklinde değerlendirilse de, bu durum aynı zamanda benzer kavramsal karmaşıklıkların yaşanmaması gibi başka bir avantajı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle mevcut çalışmanın amacı, yalanın ve yalan türlerinin tanımlanması ve sınıflandırılmasına ilişkin gerçekleştirilen çalışmaları irdeleyerek, yalanların söylenme nedenleri ve çeşitli faktörlerle ilişkisi üzerine çalışacak araştırmacılara bu konuda temel bir bakış açısı oluşturabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Yalan, Kandırma, Antisöyial Yalan, Prosoyial Yalan, Beyaz Yalan.

Abstract

The number of studies conducted in the field of psychology in terms of lie-telling has increased rapidly in the last years. Many of the studies have attempted to clarify the cognitive and social factors that underlie the ability to telling lies and investigated the factors associated with lie telling. For a variety of topics such as the why people tell lies in childhood, adolescence and adulthood, the intention to tell lies, and the consequences of lie telling have been also discussed. Researchers’ attempts of defining different lies such as white, black, pink, blue and gray lie, in a way, show that they have made choices from the color spectrum. Nevertheless, although similar concepts were used in the studies conducted with both children and adults, it was drawn attention that the meanings expressed by these concepts were different from each other. However, this situation leads to confusion about the lies. Additionally, it is also noteworthy that the researches on lying in Turkey are still in the beginning. Eventhough, in our country, the lack of studies can be considered to be a deficiency, this also brings with it another advantage of not having similar conceptual complications. Therefore, the aim of this study was to create a basic point of view for researchers who are interested in why people lie and the factors that are related to different lies, by identifying lies, types of lies and classification of lies.

Keywords: Lie, Deception, Antisocial Lie, Prosocial Lie, White Lie.

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, muhammed.aydin@istanbul.edu.tr

Herkes yalan söyler... Her gün; her saat; uyanırken; uyurken; rüya görürken; neşeliyken; matemliyken. Dilini tutsa elleri, gözleri ve duruşu kandırmaya devam eder.

(Mark Twain)

1. GİRİŞ

İnsanlara ahlaki açıdan en önemli erdem nedir diye sorulduğunda akla gelen ilk cevap muhtemelen dürüstlüktür. Diğer insanlarla olan etkileşimimizde dürüst olmayı her zaman ön plana çıkarırız. Genel kaniya göre, dürüst olmak başkalarıyla olan ilişkilerde mutluluğu beraberinde getirirken, yalan söylemek ilişkilere zarar verir, sadakatsizliği ortaya çıkarır. Bu açıdan bakıldığında, dürüst olmak ve doğruları söylemek ahlaki yönden iyi, yalan söylemek ise kötü olarak değerlendirilir.

Filozof ve teolog olarak bilinen Aziz Augustinus, kendisinden yüzyıllar sonra tartışılacak olan yalan konusunda önemli izler bırakan isimlerden birisidir. Yalanın bağlamına bakılmaksızın ahlaki açıdan yanlış olduğu görüşünü yaymaya çalışmıştır (Leslie, 2014). Aziz Augustinus'un dini bir temsilci olarak yalan üzerine ortaya atmış olduğu görüşler, 18. yüzyılın önemli filozofu Kant tarafından da ele alınmıştır. Kant benzer bir şekilde yalanı hiçbir zaman -masum bir insanın öldürülmesi söz konusu olsa bile- kabul edilebilir bulmamaktadır. Kant'a göre sonuç değil, görev bilinci öncelikli olduğu için sonrasını düşünmekten ziyade bağlı olunan kural ve görevleri ön planda tutmak gerekir (Harris, 2014). Bu nedenle nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın yalanın her türlüünü kötü olarak değerlendirmiştir.

Toplumsal ve dini kurallar yalanı hoş karşılamamaktadır. Türkiye'nin de içinde olduğu birçok ülkede dürüstlük, çocuklara okul öncesi eğitimden itibaren eğitim politikasına yerleştirilerek önemli bir değer ve erdem olarak kazandırılmaya çalışılır. Çocuklara anlatılan masal ve hikâyelerde yalan söylemek çoğu zaman uygun olmayan bir davranış biçimi olarak kabul edilmiştir. Pinokyo ve yalancı çoban bunların en çok bilinen örneklerindedir. Bu masalarda ana fikir olarak, çocuklara yalan söylemenin kötülüğü aktarılmaktadır. Ebeveynler, eğitimciler, doktorlar ya da psikologlar yalanı genellikle bir sorun olarak değerlendirmekte ve çocukların yalana başvurduğunu fark ettiklerinde endişeye kapılıp tehlikeli bir şey olacakmışçasına önlem almaya çabalamaktadırlar. Görüldüğü üzere, yalanın toplumda hiçbir zaman olumlu karşılık bulamadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyal normların, toplumsal kural ve beklentilerin yalan söylenmesine ilişkin katı tutumunun yeterince açık olduğu görülmektedir. Birçok açıdan hoş karşılanmayıp reddedilmesine rağmen insanlar evde, okulda, iş yerinde, yolda kısacası yaşamın her alanında birçok kez yalana başvurabilmektedir. İlginçtir ki, bazı durumlarda yalan söyleme konusunda sakınca görülmemekte, tam aksine makul bir yol olarak kabul edilebilmektedir. Yalan söyleme, çocukların bilmemesi gereken konuları onlardan gizleyen ebeveynlerden; ceza almaktan korktukları için yaptıkları kötü bir davranışı kabul etmeyen çocuklara; insanlardan oy isterken bazı doğruların üstünü kapatıp küçük yalanlara giren siyasetçilere kadar insanın var olduğu her alanda görülebilen karakteristik bir davranış biçimidir. Bunların sorun yaratmamasının ve hatta bazı durumlarda hoş karşılanabilmesinin altında yatan neden bütün yalanların olumsuz bir sonuca yol açmayacağı düşüncesi olabilir. Gün içerisinde sıklıkla söylenen yalanlar, başkalarını üzüntü ve sıkıntıdan kurtardığı; ilişkilerin bozulmasını önlediği için ortaya çıkıyor olabilir. Bütün bunlar, yalan söylemenin insanın sosyal yapısının bir parçası olduğu ve toplumun işlevselliğini sürdürmesinde önemli rol oynadığını düşündürmektedir.

İnsanların gün içerisinde defalarca kez başvurduğu yalanlar, kişinin hem kendi çıkarını göz önünde bulundurduğu, hem de diğer insanlarla ilişkisini devam ettirmek için kullandığı bir strateji olarak kabul edilebilir. Bu doğrultuda, yalan söyleme davranışının ilk olarak hangi zamanlarda görülmeye başladığı, nasıl bir gelişim seyri olduğu, hangi bilişsel sosyal faktörlerden etkilendiği, hangi durumlarda ne tür yalanların söylendiğini saptamaya çalışan birçok araştırma gerçekleştirilmiştir (Örn., Popliger, Talwar ve Crossman, 2011; Talwar ve Lee, 2002a; Talwar ve Lee, 2008). Çeşitli yalan türleriyle ilişkili faktörlerin ortaya çıkarılmasına yönelik araştırmalar hala güncelliğini koruyarak devam etmektedir ancak hem bunu gerçekleştirebilmek hem de alandaki bilgi karışıklığını önlemek için öncelikli olan, yalanı ve yalan türlerini farklı isimlendirme ve bakış açılarından ortak bir noktaya getirmektir.

1.1 Yalan Tanımları

Yalan genel olarak "gerçek olmayan ifade" şeklinde açıklanabilir fakat yalan kavramının çok daha fazla şeyi barındırdığı söylenebilir. Dolayısıyla bu konu üzerine çalışan araştırmacıların tek tip bir yalan tanımlaması yapamamaları da anlaşılabilir. Yalanın tanımı üzerine literatürde çeşitli açıklamalar yer almaktadır. Goffman'a (1967) göre yalan, "bir ya da birkaç kişinin bir olayla ilgili ne olup bittiği konusunda

başkalarında yanlış kanılar oluşturma çabaları” şeklinde ifade edilmiştir. Lerner (1993) yalanın ve türlerinin açıklanmasında 50’ye yakın kavramın kullanılabildiğini belirtmiştir (örn., uydurma, küçük yalan, yanıltma, numara yapma, ispiyon, aldatma, hile...). Lee ve Ross (1997) ise yalan söylemenin içerdiği üç bileşeni şu şekilde sıralamaktadır: a) ifadenin yanlış olması, b) konuşmacının ifadenin yanlış olduğunu bilmesi, c) konuşmacının karşısındakini niyetli olarak kandırması. Ruffman, Olson, Ash ve Keenan (1993) da benzer şekilde yalan söylemenin üçlü “ABC” sini ortaya atmışlardır: Yalan söyleyen kişi kandırmak için öncelikle eyleme geçer (A-act), alıcıda yanlış kanı (B-belief) oluşmasına imkân tanır ve yalan söyleyen kişi ifade ettiği şeyin doğru olmadığını farkındadır (C-conscious). Bu açıklamalardan yola çıkarak, yalan söyleyen kişinin “niyetli ve istendik” bir şekilde karşısındaki kişide “yanlış kanılar” oluşturma çabasının yalanın tanımlanması için temel oluşturduğu söylenebilir.

Yalan tanımlarının birçoğunda yalanın başkalarında yanlış kanılar ortaya çıkarabilmek için niyetli ve bilinçli olarak yapılması zorunluluğu var gibi durmaktadır. Fakat Bond ve Robinson (1988), biyolojik temelli bir görüşle irdelediklerinden, bu tür tanımlamalarla birçok ayrıntının gözden kaçırılabilceğini ifade etmişlerdir. Bu araştırmacıların alternatif tanımı ise “konuşan kişinin yararına olan yanlış iletişim” şeklindedir. Araştırmacılara göre, yalan ve kandırmanın niyetli ve bilinçli olması gibi bir koşul bulunmamalıdır. Biyolojik bakış açısı ile yaklaşıldığında, bitkiler, böcekler, hayvanlar, bir diğer ifadeyle canlı olan organizmalarda kandırma davranışları gözlemlenebilir. Virüsler ve bakterilerin vücuda girebilmek için hücreleri kandırarak biyolojik sistemi alt etmeye çalışması ya da bitkilerin görünüşleri ve kimyasallar aracılığıyla kandırma girişiminde bulunması bu durumu destekleyen örneklerden sadece bir kısmıdır.

Yalanın sınıflandırılmasına geçmeden önce, literatürde göze çarpan bir soruna değinilmesi yerinde olacaktır. “Yalan” ve “kandırma” kelimelerinin sıklıkla birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. “Yalan” kelimesi çok basit anlamıyla “doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz” şeklinde ifade edilebilir. En genel haliyle doğru olmayan bir ifade olması gerekir. Kandırma ise “bir başkasını yanlış olana inandırmaya çalışmak” şeklinde ifade edilmektedir. Birbirine çok yakın anlamlar taşıdığı görülmektedir ancak aradaki fark şu şekilde özetlenebilir: kandırmada başkasını söylenen ya da yapılan şeye inandırmaya yönelik bir çaba vardır. Yalan sözlü ya da yazılı iletişimde kullanılabilir ancak kandırma bunlarla sınırlı kalmayıp çok çeşitli formlarda kendini açığa çıkarabilir. Hatta bazen yalan söylemeyerek bile başkalarının aldatılması mümkündür. Kısacası, kandırmanın daha geniş kapsamlı olduğu, yalanın da kandırmanın bir çeşidi olduğu düşünülebilir.

1.2 Yalan Sınıflandırmaları

İnsanlar yalanı olumsuz bir durum olarak değerlendirirse de, araştırmalar yalanı incelerken sonuçları, önemi ve söylenme niyetine göre yorum yapmanın daha farklı düşüncelere yol açabileceğini göstermektedir. Örneğin, başkasını korumak, utanmasını ve üzülmesini önlemek gibi amaçlar barındırarak söylenen yalanlar toplumda daha kolay kabul görebilirken; kişinin kendi çıkarını sağlamaya yönelik olan ya da istendik bir şekilde başkasını zarara uğratma, kötü hissettirme amacı taşıyan yalanların olumsuz olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Yalanı sınıflandırma konusunda araştırmacılar çeşitli kıstasları önceleyerek kendi görüşlerini sunmuşlardır. Uzun yıllar önce bunu deneyen Goffman (1967) yalan türlerini genel başlıklar altında toplamayı tercih etmiştir. Zararsız ve kabul edilebilir olan yalanlar “faydacı”; zarar verici ve kabul edilemez olanlar ise “çıkarıcı” yalanlar olarak ifade edilmiştir. Lewis (1993), yalanı sınıflandırırken söyleyen kişinin niyeti ve kime fayda sağladığı noktalarını vurgulayarak kendini düşünerek kandırma, başkasını düşünerek kandırma ve kendini kandırma şeklinde tanımlamada bulunmuştur. Kendini düşünerek kandırma, kişinin kendi çıkarına hizmet eder, olumsuzluklardan korur. Başkasını düşünerek kandırma ise prososyal yalan şeklinde düşünülebilir; başkasının üzüntüsünü ve olumsuz hislerini gidermek amacıyla söylenir.

Yalanın çeşitli türlerine ilişkin yapılan bir başka çalışmada, DePaulo, Kashy, Kirkendol, Wyer ve Epstein (1996), yetişkin katılımcılar ile yaptıkları görüşmeler sonucunda yalanın üç farklı türü olabileceğini ifade etmişlerdir. Bunlar sırasıyla açık yalanlar, abartılı yalanlar ve kurnazca yalanlar şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca yalanın ben-merkezli ve başkası yönelimli olabileceğini de ilave etmişlerdir. Bu araştırmacılar yalan konusunda görüşmeler gerçekleştirerek birçok çalışma yürütmüş ve sonrasında kendilerinin öne sürmüş olduğu yalan kategorizasyonunu düzenleme yoluna gitmişlerdir.

Yalan söylenmesinin altında yatan nedenleri “yalandan fayda sağlayan kişi” ve “sonuçlarının önemi” açısından daha kapsamlı bir şekilde ele alan Depaulo, Ansfeld, Kirkendol ve Boden (2004), bu iki ölçüt üzerinden yalanı değerlendirmenin daha elverişli olabileceğini belirterek dört farklı yalan türü öne sürmüşlerdir: ciddi ve küçük yalanlar; egoist ve başkası yönelimli yalanlar. Bir yalanın ciddi yalan

başlığında ele alınabilmesi için tehdit, ihanet ve suç olarak algılanmasının; ilişkilerde olumsuzluğa yol açması ya da insanların tanınırlığına zarar vermesinin; dini ya da hukuki açıdan yasaklanmış olmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ciddi yalanların sonradan ortaya çıkarılması muhtemeldir. Ortaya çıktığında ise olumsuz sonuçları beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Ciddi yalana, eşlerden birinin sadakatsizliği verilebilecek en açık örneklerdendir. Küçük yalanlar ise sonucu açısından çok fazla bir öneme sahip değildir. Ciddi yalanların aksine, tespit edilmesi çok kolay olmayan bir yalan türü olmakla birlikte sonradan tespiti halinde olumsuz sonuçlar doğurması beklenmez. Örneğin, eşlerden birinin aldığı hediyeyi beğenip beğenmediğini sorması üzerine diğerinin hoşuna gitmemesine rağmen beğendim demesi bu türden bir yalana örnek verilebilir. Bir diğer tür olan egoist yalan ise olumsuz sonuçlardan ya da cezadan kaçınma, kendi çıkarını ön planda tutma amacıyla söylenen yalanlardır. Bazı durumlarda kişinin kendi çıkarının yanına karşı tarafın zararı da eklenebilir. Örneğin, trafik polisine hız sınırı tabelasının olmadığı şeklinde yalan söyleyen bir sürücü aslında ceza puanı ve/veya para cezası almak istemediği için yalan söyleyebilir. Diğer yalan türü ise başkasına yarar sağlama amacı güdülen yalanlardır ve bunlar başkası yönelimli yalan olarak tanımlanmaktadır. Bu yalanın en önemli özelliği yalan söyleyen kişinin başkasının iyi oluş halini dikkate almasıdır.

Yetişkinlerde yalan söyleme davranışlarını birçok çalışmada (örn. DePaulo ve Kashy, 1998; DePaulo ve ark., 1996; Kashy ve DePaulo, 1996) inceleyen bu araştırmacılar, araştırma sonuçlarının getirdiği birikimle böyle bir kategorileştirme yoluna gitmişlerdir. Ancak başkası yönelimli yalan kavramının kendi tanımladıkları şekliyle belirsiz kaldığı düşünülmektedir. Aslında özgecilik ve prososyal davranış literatüründen gelen bu kavramların -ilgili literatürde de sorunlu kullanımlar mevcuttur- doğrudan alınarak yerleştirilmesi karışıklığa yol açmaktadır. Şöyle ki, prososyal davranış, genel olarak başkasının yararına yapılan davranışlar iken, özgecilik karşısındaki kişinin iyiliği için herhangi bir karşılık beklemezsizin yapılan ve bazı durumlarda yardım edenin kendisine bedeli olan davranışlardır. Görüldüğü üzere, özgecilik bir prososyal davranış olabilir ancak çok daha farklı ve özel bir boyutu olarak düşünülmelidir. Prososyal davranışta eylemde bulunan hem kendisine hem karşıdakine fayda sağlayabilirken, özgecilik de fayda sadece karşı tarafadır. Buradaki karmaşa yeni yeni giderilmeye başlanıyorken benzer durumu yalan literatürüne de yerleştirerek, ilerleyen bölümde bu karışıklık giderilmeye çalışılacaktır.

Yalanın nasıl kavramsallaştırıldığı ve yalan türlerinin birbirinden nasıl ayırt edildiğini ayrıntılı bir şekilde inceleyen Bryant (2008), yetişkinler üzerinde yürütmüş olduğu çalışmanın sonucunda yalanların niyet, sonuç, fayda sağlayan kişi, doğruluk ve kabul edilebilirlik faktörlerine göre birbirlerinden ayrıldığını bulmuştur. Bryant bu yalanları beyaz, gerçek ve gri yalan şeklinde kavramlaştırmıştır. Ayrıca faktörler üzerinden gri yalanın tanımlanması zor olduğu için bunun iki türünü de ayrıca detaylandırma gereği duymuştur (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Bryant'ın (2008) Yalan Kategorizasyonu

	Niyet	Sonuç	Fayda	Doğruluk	Kabul Edilebilirlik
Gerçek Yalan	Kötücül	Ciddi	Bencil	Uydurma	Kabul edilemez
	Kasıtlı	(vahim)	Kendine	Aşikâr Yalan	Gereçlendirilemez
	Aldatıcı	Doğrudan	hizmet eden	Gerçeklik yok	
Beyaz Yalan	İyicil	Önemsiz	Özgeci	Kısmen doğru	Kabul edilebilir
	Hilesiz	Anlamsız	Başkası	Yarı Gerçek	Gereçlendirilebilir
		Zararsız	yönelimli	Gerçeği	
Muğlak Gri Yalan	Muğlak	Muğlak	Muğlak	Doğruluk düzeyi muğlak	Yoruma Açık
Meşru Gri Yalan	Kötücül	Doğrudan	Kendine	Uydurma	Gereçlendirilebilir
			hizmet eden		Kabul edilebilir

Bryant'a (2008) göre "gerçek yalan" kötücül, kişinin kendi çıkarını önceleyen, kabul edilemez, sonuçları açısından tehlikeli, doğruluk içermeyen ifadelerdir. İnsanların niyetli olarak başkalarını kandırmak istemesi ve sonrasında olumsuzluklara yol açma olasılığının yüksek olması nedeniyle en ciddi yalanlar olarak değerlendirilmiştir. "Beyaz yalan" ise önemli görünmeyen, kısmen doğruluk içeren, iyi niyetle söylenen ve kabul edilebilir türde olan yalanlardır. Kimseye zararı olmaması, insanlar tarafından sıklıkla kullanılması ve olumsuz sonuçlar doğurmaması nedeniyle yalanın önemsiz türü olarak kabul edilir. Bryant'ın (2008) çalışmasında gerçek yalan ve beyaz yalanın sahip olduğu şekilde net bir sınır

oluşturamamış fakat bu iki yalanın arasında bir noktaya denk düşen üçüncü bir kategorinin ortaya çıktığı görülmüştür. Tam olarak gerçek yalan sınıfına dâhil edilemeyen ama beyaz yalan olarak ele alınmasının da mümkün olunmadığı bu yalanlar “gri yalan” olarak ifade edilmiştir. Gri yalanın da kendi içerisinde ayrıca iki türü olabileceğini belirten araştırmacı, üzerinde kesin bir anlaşmaya varılamayan, yoruma açık yalanları “muğlak/belirsiz gri yalanlar” şeklinde tanımlamıştır. Bunlar farklı insanlar tarafından farklı şekillerde yorumlanabildiği için belirsiz yalanlardır. Örneğin, doğruluk faktörü açısından gerçek bir yalan gibi görünen ama fayda sağlaması açısından beyaz yalan kategorisine giren bir yalanın, belirsizlik içerdiği ve farklı yorumlandığı için gri yalan kategorisine dâhil edileceği belirtilmiştir. “Meşru gri yalanlar” ise genellikle gerçek yalan gibi görünen ancak insanların belirli durumlarda söylenebilirliğini meşru gördüğü yalanlardır. Bazı yalanların niyet, sonuç, doğruluk ve sağladığı fayda gibi faktörler açısından gerçek yalan gibi görüldüğü ancak bunların kabul edilebilir, makul ve gerekçelendirilebilir olduğu belirtilmiştir. Örneğin, katılımcılardan biri “bunun hakkında yalan söylemeliyim, çünkü herkes bu durumda böyle yapabilir” gibi bir gerekçeyle yalanı bu başlık altında değerlendirmiştir.

Yalan sınıflandırmasına ilişkin yürütülen çalışmaların yanı sıra farklı ampirik çalışmalarda tek bir yalan türü üzerinden çalışmaların gerçekleştirildiği ve farklı yalan isimlerine rastlanıldığı da ayrıca göze çarpmaktadır. Bu çalışmalardan birisinde, Lau ve arkadaşları (2013), başkası yönelimli yalana benzer bir kavram gibi görünen mavi yalan terimini kullanmışlardır. Bu yalan türü, bireyin yararıyla sınırlı olmayıp grup ya da toplumun yararına söylenen yalanlar şeklinde literatürdeki yerini almıştır.

Bryant’ın (2008) gerçek yalan olarak isimlendirdiği yalan bazı çalışmalarda antisosyal yalan (örn. Williams, Leduc, Crossman ve Talwar, 2017); bazılarında ise siyah yalan (örn. Erat ve Gneezy, 2012) şeklinde tanımlanmıştır. Antisosyal yalan ifadesiyle genellikle çocuklarla yapılan çalışmalarda karşılaşıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yalanlar çok genel tanımıyla yalan söyleyenin kendi menfaatini korumak için söylediği yalanlardır. Anlam olarak üzerinde uzlaşma sağlandığı görülmekle birlikte bu yalan türüne literatürde sadece “yalan” şeklinde rastlamak mümkünken; bu kullanıma ek olarak siyah yalan, gerçek yalan, antisosyal yalan, egoist yalan, çıkarıcı yalan gibi çeşitli isimler de verilebilmektedir. Hem yalanı renklerden arındırmak hem de karmaşıklığı giderebilmek adına bundan sonraki bölümlerde “olumsuz yalan” kavramının kullanılması düşünülmüş ve gerekçesi açıklanmıştır.

Çalışmalarda rastlanan bir diğer yalan türü de özgeci yalandır. Çalışmaların birçoğunda genel olarak karşıdaki kişinin yararını gözetmek amacıyla söylenen yalanlar bu kavramla açıklanmıştır (Kashy ve DePaulo, 1996; Kaplar ve Gordon, 2014). Hem çocuklarla yapılan çalışmalarda hem de yetişkinlerle yapılan çalışmalarda özgeci yalanın incelendiği ancak bazı çalışmalarda anlam ve irdelenen kavram yönünden uyumsuzluklar olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, DePaulo ve arkadaşları (2004) özgeci yalanı başkası yönelimli yalan diyerek çok geniş bir kapsamda ele almışlardır. Ancak ekonomi çalışmalarından esinlenen Erat ve Gneezy (2012) buna özgeci beyaz yalan demişler; Cheung, Chan ve Tsui (2016) ise nezaket içeren yalanları ayrı tutup özgeci yalanı ayrı bir tür olarak isimlendirmekle kalmamış aynı zamanda anlam olarak yalan söyleyenin kendisine bir bedeli olduğunu da eklemişlerdir.

Buraya kadar anlatılan çalışmalarda görünen kavram karmaşasına bu aşamada değinmek yerinde olacaktır. Kavram kullanımı konusunda yaşanan en büyük tutarsızlık beyaz yalan ve başkası yönelimli yalanların hangi anlama geldiği meselesidir. DePaulo ve arkadaşlarının (2004) küçük yalan diye adlandırdıkları yalan türünün kendilerine göre “beyaz yalan” olarak da bilindiği belirtilmiştir. Buradaki beyaz yalan ile Bryant’ın (2008) sözünü ettiği beyaz yalanın örtüşen yönleri vardır. Örneğin, her iki açıklamada da beyaz yalan sonuçları ve ciddiyeti açısından çok önemli görünmemektedir. Ancak, DePaulo ve arkadaşlarına (2004) göre beyaz yalan anlamına gelen bu yalan türü başkası yönelimli değildir. Bryant’ın (2008) tasniflemesindeki beyaz yalanda ise başkasının yararı gözetilmektedir. Bu açılardan düşünüldüğünde, beyaz yalan ve prososyal yalan kelimelerinin kullanımı konusunda dikkatli olunması gerektiği açıktır.

Sosyal yönden kabul edilebilir olan yalanlara “başkası yönelimli”, “ince düşünceli”, “prososyal” yalan gibi tanımlamalar yapıyor olmakla birlikte Bryant (2008) bunları “beyaz yalan” başlığı altında toplamıştır. Bok (1978) ise “başkasını incitmemek adına söylenen ve ahlaki açıdan önem derecesi az olan” yalanlar şeklinde ele almıştır. DePaulo ve arkadaşlarının (2004) başkası yönelimli yalan şeklinde ifade ettiği yalan türü, çocuklarla yürütülen bazı çalışmalarda prososyal yalan şeklinde ele alınabilmektedir (örn. Xu, Bao, Fu, Talwar ve Lee, 2010; Oğuz ve Kara, 2018). Aynı kavram bazı çalışmalarda ise beyaz yalan şeklinde geçmektedir (örn. Talwar ve Lee, 2002b; Warneken ve Orlins, 2015). Hatta bu durum bununla sınırlı kalmamış, aynı araştırmacıların aynı meseleye farklı isimlerle yaklaşabilmesi nedeniyle yalan türlerinin kavramsallaştırılmasındaki problem adeta bambaşka bir boyuta taşınmıştır. Şöyle ki, aynı araştırmacının isminin yer aldığı iki farklı çalışmada (bkz. Talwar, Murphy ve Lee, 2007; Popliger ve ark., 2011) aynı

kavram ölçülmesine rağmen birinde beyaz yalan, birinde prososyal yalan ifadeleri çalışmalarında kullanılmıştır.

Prososyal yalanın, beyaz yalardan küçük bir nokta ile ayrıştığı bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Levine ve Schweitzer (2014) beyaz yalanı, “önemli olmayan” bir şey hakkında karşısındaki kişiyi yanlış bilgilendirmek için niyetli olarak söylenmiş ve doğruluk içermeyen ifadeler şeklinde tanımlamışlardır. Beyaz yalanlar ahlaki açıdan fazla önemli olmamakla birlikte küçük menfaatler de içerebilmektedir. Prososyal yalandaki ana nokta ise karşısındaki kişiye yarar sağlama niyetiyle söylenmesidir. Sonuçları açısından çok önemli olabileceği gibi tam tersi çok fazla önem arz etmeyebilir. Bu kriterler değerlendirildiğinde, başkasının yararına söylenen yalanların bundan sonra “prososyal yalan” olarak ifade edilmesi düşünülmüştür.

Yalan çalışmalarında göze çarpan önemli bir husus, genellikle çocuklarla yürütülen araştırmalarda yalanın farklı türlerinin çok fazla incelenmemesidir. Aslında psikoloji biliminde yetişkin ve çocuklardan benzer değerlendirmeler alınması alana farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Bu bakımdan gerek yetişkin gerek çocuklar ile çalışan araştırmacıların hem ölçümlerini hem de inceledikleri kavramı birbirine yakın tutmaları avantaj sağlayacaktır. Bu nedenle, önerilecek olan sınıflamada gereksiz ayrımlardan ve deyim yerindeyse renk seçiminden kaçınılarak yalan türlerinin anlatılması hedeflenmektedir.

2. YALAN TÜRLERİ

Buraya kadar sunulan araştırmalarda yalan ve yalanın türleri hakkında farklı tanımlamalar yapılmış olmasına rağmen yalanın başkasına zarar verme ve yarar sağlama boyutlarının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, birçok çalışmada öne çıkan yalan söyleme “niyetinin” de göz ardı edilmemesi gerektiği aşikârdır ancak “yalandan fayda sağlama” durumu ile benzerlik taşıdığı düşünülebilir. Bu nedenle, aşağıda sunulacak olan yalanın türleri önerisinde “niyet” ve “yalandan fayda sağlama” kriterlerinin yalan türleri içerisinde ayrıştırılarak kullanılması amaçlanmaktadır. Bunların dışında, Bryant’ın (2008) modelinde doğruluk da ayrı bir faktör olarak ele alınmıştır ancak yalanın tanımı göz önüne alındığında, doğruluk içermemesinin önemli bir ölçüt olduğu düşünülürse “doğruluk” faktörünün karıştırıcı bir değişken olabileceğine dikkat edilmelidir. Ek olarak, yalanın “sonuçları” farklı araştırmacıların açıklamalarında önemli yer edinmiştir ancak söyleyen kişinin ileride nasıl bir sonuca yol açacağını kestirmesi çok mümkün olmayabilir. Örneğin, yalan söyleyen kişi için çok önemsiz olarak değerlendirilen küçük bir yalan, karşısındaki için telafi edilemeyecek hayati sorunlara yol açabilir. Özellikle çocuklar için bu türden durumların tahmin edilmesi kolay olmayabilir. Çocuk ve yetişkinler ile benzer bir paradigmaya indirme çabası nedeniyle bu faktör de az sonra verilecek yalan türlerinde değerlendirmeye alınmayacaktır.

Bütün bu bulgu ve açıklamalar ışığında, yalanın genel olarak ikiye ayrılabilmesi söylenebilir. Bunların “prososyal yalan” ve “olumsuz yalan” olarak isimlendirilmesi uygun görülmüştür.

2.1 Prososyal Yalan

Prososyal yalan, “başkasını üzüntüden, sıkıntıdan ve/veya olumsuzluktan kurtarma amacıyla söylenen genel olarak başkasının yararını göz önünde bulunduran doğru olmayan ifadeler” şeklinde tanımlanabilir. Prososyal yalan, başkalarına fayda sağlama amacıyla söylendiği için yalanın olumlu türü olarak değerlendirilebilir. Dil bilimci Sweetser (1987), bazı ortamlarda iletişimin bilgiden ziyade nezaket içermesi gerektiğini vurgulayarak başkasının yararına söylenen yalanların aslında tam olarak yalan olmayabileceğini çünkü sosyal iletişimin “dinleyiciye zarar verilmemeli, yardımcı olunmalı” kuralıyla uyum gösterdiğini ifade etmiştir. İlişkilerin sürdürülebilir olmasına hizmet etmesi nedeniyle olumlu olduğuna katılmakla birlikte, doğruluk içermemesinin yalan olarak sayılmasına yeterli olduğu düşünüldüğü için araştırmacının bu tür ifadelerin yalan olmayabileceği şeklindeki görüşü desteklenmemektedir.

Prososyal yalanın başkası yararına söylendiği konusunda herhangi belirsizlik yoktur. Ancak yalan söyleyen kişinin sağladığı fayda açısından düşünüldüğünde, bu yalan türünün bir alt boyutunu da eklemek elverişli olabilir. Böyle bir ayrıma gidilmesinin nedeni, yalan söyleyen kişi başkasının yararını gözetirken kendisini de düşünüyor mu yoksa kendisine olumsuz anlamda bedeli olacak şekilde mi yalan söylediğinin açığa çıkarılmak istenmesidir. Yukarıda tanımı yapılan prososyal yalanda konuşmacının faydasına değinilmemesi bir bakıma ayrı bir tür tanımlama gereğinden kaynaklanmaktadır.

Bu konuda Erat ve Gneezy’nin (2012) kullanımının uygun olduğu söylenebilir. Bu araştırmacılar - her ne kadar farklı bir disiplinde çalışıyor olsalar da- özgeci beyaz yalan ve pareto beyaz yalan şeklinde ayırım yapma ihtiyacı duymuşlardır. Her ikisi de, başkası yararına söylenmektedir. Bu ayırım, özgeci beyaz yalanın söyleyen kişiye bedeli olması; pareto beyaz yalanın ise söyleyen kişinin de menfaat sağlamasından kaynaklanmaktadır. Bu görüşe uygun bir şekilde, özgeci prososyal yalanın prososyal yalandan ayırt edilmesinin yerinde olacağı düşünülmektedir. Özgeci prososyal yalanı tanımlamak gerekirse, “kişinin

kendisine hiçbir çıkarı olmadan, kendi faydasını göz önüne almadan ve hatta bazı durumlarda kendisinde sıkıntıya yol açabilen başkası yönelimli yalanlar” şeklinde ifade edilebilir.

Prososyal yalan ile özgeci prososyal yalanı birer örnek üzerinden detaylandırmak faydalı olabilir. Bir kimsenin sadece arkadaşı üzülmesin diye hiç sevmediği bir filme sıklıkla giderek gitmeyi istiyorum şeklinde doğru olmayan bir açıklama yapması özgeci prososyal yalana örnek olarak gösterilebilir. Ya da birinin (A) gerçekleştirdiği eylemi başkalarından gizlemek için arkadaşından (B) talepte bulunması sonucunda arkadaşının (B) o kişiyi (A) korumak için kendini tehlikeye atarak (B'nin yalanı ortaya çıktığında sosyal imajı zarar göreceği için) başkalarına söylediği yalanlar da bu kategori altına girebilir. Bu örneklerde, yalan söyleyen kişi arkadaşının üzülmesini önlemek ya da olumsuz bir durumdan kurtarmakla kalmayıp kendisini istemediği, riskli durumlara sokmaktadır. Prososyal yalanda yine bir başkasının faydası gözetilmektedir ancak yalan söyleyen kişinin de çıkarı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Nezaketten söylenen yalanlar, bu durumun en çok karşılaşılan örnekleri arasında gösterilebilir. İnsanların “yeni saç stilim nasıl olmuş” şeklindeki görünüşleri hakkında sorularına verilen kaçamak cevaplarda bazen ilişkinin istikrarını korumak ya da tartışmadan kaçınmak gibi yalan söyleyenin kendisini öncelediği motivasyonlar ağır basıyor olabilir. Bu gibi durumlarda kişi başkasının yararına yalan söylemesinin yanı sıra kendisini de düşünmektedir.

İleride yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarda özgeci yalanın prososyal yalan başlığı altında farklı bir prososyal yalan türü olarak incelenmesi bu soruyu cevaplandırmayı kolaylaştırabilir. Hatta bu iki kavramdan doğan farklılıklar sebebiyle gerçekleştirilecek çalışmalar özgeci yalan ile prososyal yalan ayrımının yapılmasını kolaylaştırabilir. Bu sorunun açıklığa kavuşturulması için çocuk ve yetişkinlerle gerçekleştirilecek nitel araştırmalar bu kavramların anlaşılmasına yardımcı olabilir.

2.2 Olumsuz Yalan

Antisosyal yalan olarak karşımıza çıkan bu yalan türü “genel olarak başkasına zarar verme amacı taşıyan doğru olmayan ifadeler” şeklinde tanımlanabilir. Yalan söylenen kişiye zararı olması, karşılıklı ilişkileri ve güveni zedelemesi nedeniyle yalanın olumsuz türü olarak değerlendirilebilir. Günlük hayatta çok karşılaşılan bu tür olumsuz yalanlar önceki bölümlerde görüldüğü üzere farklı kavramlarla birçok araştırmada incelenmiştir.

Ancak bu yalan türünün de kendi içerisinde farklı boyutları olduğu düşünülmektedir. Antisosyal ifadesinin bizim dilimizde saldırgan tutum, sosyal ve toplumsal kuralları çiğneme gibi tanımlamalarının olması bireyin sadece kendisini düşünerek söylediği yalanları kapsamayacağını akla getirmektedir. Bu nedenle ilk aşamada olumsuz yalan başlığının kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

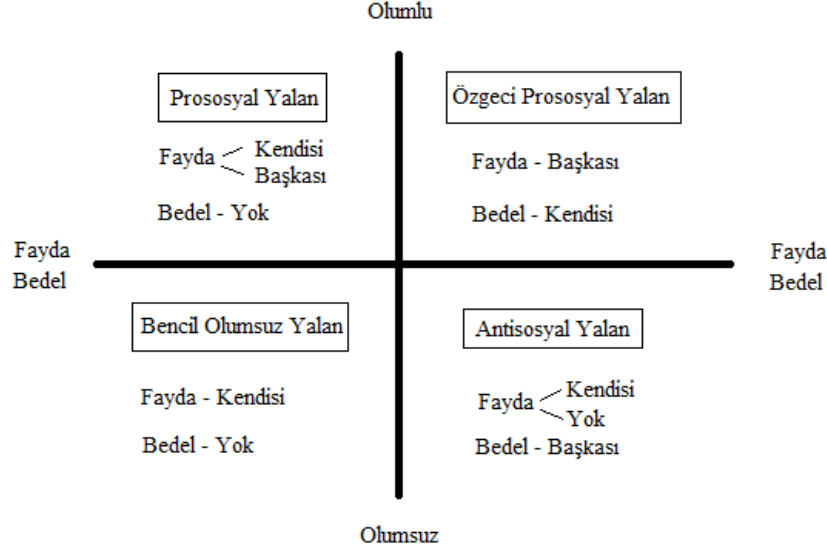
Olumsuz yalan denildiğinde genel anlamıyla başkasına zarar verme düşüncesi ön plandadır ancak insanlar bazen cezadan kaçınmak, yapmış oldukları bir yanlış ört bas etmek, kendini olumsuzluklardan korumak gibi farklı nedenlerle de yalana başvurabilmektedir. Dolayısıyla sadece yalan söyleyenin avantaj elde ettiği durumlar da olabilir. Bu noktada, “bencil olumsuz yalan” kavramı önerilmektedir. Yalan söyleyenin kendisinin menfaatini korumak ve olumsuz sonuçlardan kaçınmak için söylediği yalanlar bencil olumsuz yalan kategorisine girebilir. Kişinin kendi çıkarına hizmet etmesi nedeniyle bencil olumsuz yalan kavramının kullanılması uygun görülmüştür.

Yalan literatüründe sıkça rastlanan antisosyal yalan kavramının şimdiki çalışmada önerilen yeni kullanımına göre, kişinin kendi çıkar ve menfaatini koruması ya da korumaması fark etmeksizin burada önemli olan “yalan söyleyen kimsenin bir başkasına zarar verme niyeti” taşıyıp taşımadığıdır. Eğer yalanın bir başkasına olumsuz etkisi varsa bu tür yalanların antisosyal yalan olarak ifade edilmesi daha yerinde olabilir. Bir işyerinde, çalışanın (A) kendisine rakip olarak gördüğü birini (B) doğru olmayan bir ifadeyle karalayarak o kişinin (B) üst pozisyonlara gelmesini engellemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Özetle, yalanın prososyal ve olumsuz yalan şeklinde genel olarak iki türü olduğu bunların da kendi içerisinde alt boyutlarının olabileceği düşünülmektedir. Bunlar sırasıyla prososyal yalan, özgeci prososyal yalan, bencil olumsuz yalan ve antisosyal yalandır. Daha anlaşılır hale getirebilmek için Şekil 1’de yalan türlerinin görsel sunumu verilmektedir.

Şekil 1. Yalan Sınıflandırması

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çoğunlukla kibarlık ve nezaket içeren prososyal yalanlar, ilişkinin istikrarını sürdürebilmek, otoritenin üstünlüğünü gösterebilmek gibi farklı amaçlarla ortaya çıkabilir. Diğer yalanlara göre çok daha fazla başvurulmasına rağmen literatür incelendiğinde araştırmacıların hem yetişkinlerle hem de çocuklarla yapılan araştırmalarda başkası yararına söylenen yalanları çalışmalarına çok fazla konu etmedikleri göze çarpmaktadır. Bu nedenle, hem yalanın farklı türleriyle kıyaslanması hem de kendi doğasının anlaşılması açısından farklı yaş gruplarında prososyal yalan ve bir alt türü olan özgeci yalanı inceleyen çalışmaların gerçekleştirilmesi literatür açısından faydalı olacaktır.

Değınilmesi gereken bir diğer önemli husus, prososyal yalanın ölçümü meselesidir. Özellikle çocuklarla yapılan çalışmalarda kullanılan görevlerin sınırlı olduğuna dikkat çekmek gerekir. Hayal kırıklığı yaratan hediye görevi (Talwar ve ark., 2007), ters ruj görevi (Talwar ve Lee, 2002b) ve yakın zamanlı çalışmalarda kullanılmaya başlanan iyi resim/kötü resim görevinin (Warneken ve Orlins, 2015) prososyal yalan ölçümünde yetersiz kaldığı söylenebilir. Örneğın, hayal kırıklığı yaratan hediye görevinde araştırmacı çocuğın daha önce istenmeyen şekilde değerlenmiş olduğu bir hediyeyi çocuğaya verip, çocuktan nezaketen araştırmacıya hediyeyi beğendiğini söylemesi beklenmektedir. Elinde hiçbir şey yokken iyi ya da kötü bir hediye alan çocuğın bununla yetinebileceğı fikri göz ardı edilmemelidir. Ayrıca farklı kültürlerde yabancıdan alınan hediyeye verilen tepkilerin değışmesi de muhtemeldir. Türkiye gibi farklı kültürel özellikleri barındıran bir toplumda ya da tam anlamıyla toplulukçuluğuyansıtan bir kültürde böyle bir görev sonucunda elde edilecek bulgular farklılaşabilir. Bu nedenle, prososyal yalan ölçümünde kullanılan görevlerin farklı kültürlerde test edilerek düzenlenmesi çalışma sonuçlarının güvenilirliğini artıracaktır.

Aynı zamanda prososyal yalanın hangi amaçla söylendiğı konusu da dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Karşıdaki kişinin üzüntüsünü gidermek; kişinin kendi mutsuzluğuy bastırıp karşısındakine nezaket göstermek; karşısındakinin mutluluğuy ya da sağlığını korumak için söylenen yalanlar prososyal yalan başlığı altında toplanabilir. Ancak her birinin farklı gelişimsel tetikleyicisi olabileceğı düşünülürse bu durumların bir arada test edilmesi araştırmacılar için yeni problemlerin doğmasına yol açabilir.

Bunların yanı sıra, olumsuz yalanların da benzer şekilde farklı motivasyonlarla söylenebileceğı meselesi göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuklarla yapılan çalışmalarda sıkça kullanılan görevlerden biri olan "cazibeye karşı koyma" görevinde (Talwar ve Lee, 2002a) çocukların kural ihlali sonrasında yapmış oldukları bir davranışu saklayıp saklamadıkları test edilmektedir. Burada kişinin kendisiyle ilgili bir durumu ört bas etmeye çalışması aslında bencil olumsuz yalanın değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Aslında bu görevlerin yanında çocuk veya yetişkin fark etmeksizin bir başkasını yalan ifadeyle ispiyonlamanın

değerlendirilmesi gibi görevlerle başkasına zarar veren antisosyal yalanların ayrımının yapılması araştırmacıların işini kolaylaştıracaktır. Bu gibi farklı nedenlerle söylenen olumsuz yalanların bir arada incelenmesi sonraki araştırmalar için de yararlı olabilir.

Sonuç olarak, yalanın kime fayda sağladığı ve hangi niyetle söylendiğinin önemli olduğu vurgulanarak yalanın genel olarak prososyal yalan ve olumsuz yalan kategorilerine ayrılabilceği önerilmektedir. Bunların da kendi içerisinde özgeci prososyal yalan ve bencil olumsuz yalan şeklinde iki boyutunun belirtilmesinin bazı karışıklıkları önleyebileceği düşünülmüştür. Önceki çalışmalarda yalanın beyaz, siyah, gri, pembe, mavi ve daha sayısız renkler üzerinden anlatılmaya çalışılmasının bu meseleye renk kattığı ancak konuyu bulandırdığı değerlendirilerek burada önerilen yalan türlerinde renklerin saf dışı bırakılmasına karar verilmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda, yalan türlerinin bu tür bir ayrımla incelenmesinin konunun sınırlarının daha net bir hale gelmesi ve çalışılabilirliği açısından önemli olduğu kritik edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bok, S. (1978). *Lying: Moral choice and private and public life*. Hassocks, UK: Harvester Press.
- Bond, C. F. ve Robinson, M. (1988). The evolution of deception. *Journal of Nonverbal Behavior*, 12(4), 295-307.
- Bryant, E. M. (2008). Real lies, white lies and gray lies: Towards a typology of deception. *Kaleidoscope: A Graduate Journal of Qualitative Communication Research*, 7, 23-48.
- Cheung, H., Chan, Y. ve Tsui, W. C. G. (2016). Effect of lie labelling on children's evaluation of selfish, polite, and altruistic lies. *British Journal of Developmental Psychology*, 34(3), 325-339. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12132>
- DePaulo, B. M., Ansfield, M. E., Kirkendol, S. E. ve Boden, J. M. (2004). Serious lies. *Basic and Applied Social Psychology*, 26, 147-167.
- DePaulo, B. M. ve Kashy, D. A. (1998). Everyday lies in close and casual relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1), 63-79. <https://doi.org/10.1080/01973533.2004.9646402>
- DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M. ve Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 979-995. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.979>
- Erat, S. ve Gneezy, U. (2012). White lies. *Management Science*, 58(4), 723-733. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1110.1449>
- Goffman, E. (1967). *Interpersonal ritual: Essays on face-to-face behavior*. New York: Pantheon Books.
- Harris, S. (2014). *Yalan* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Kaplar, M.E. ve Gordon, A.K. (2004). The enigma of altruistic lying: Perspective differences in what motivates and justifies lie telling within romantic relationships. *Personal Relationships*, 11(4), 489-507. doi:10.1111/j.1475-6811.2004.00094
- Kashy, D. A. ve DePaulo, B. M. (1996). Who lies?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 1037-1051. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.1037>
- Lau, Y. L., Cameron, C. A., Chieh, K. M., O'Leary, J., Fu, G., ve Lee, K. (2013). Cultural differences in moral justifications enhance understanding of Chinese and Canadian children's moral decisions. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(3), 461-477. <https://doi.org/10.1177/0022022112453315>
- Lee, K. ve Ross, H. (1997). The concept of lying in adolescents and young adults: Testing Sweester's folkloristic model. *Merrill-Palmer Quarterly*, 43, 255 - 270.
- Lerner, H. (1993). *The Dance of Deception: Pretending and Truth-telling in Women's Lives*. New York: Harper Collins.
- Leslie, I. (2014). *Doğuştan Yalancı* (E. D. Kibaroglu, Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Levine, E. E. ve Schweitzer, M. E. (2014). Are liars ethical? On the tension between benevolence and honesty. *Journal of Experimental Social Psychology*, 53, 107-117. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.03.005>
- Lewis, M. (1993). The development of deception. In M. Lewis & C. Saarni (Eds.), *Lying and deception in everyday life* (pp. 90 - 105). New York: Guilford Press.
- Oğuz, N. ve Kara, H. (2018). 54-66 Aylık çocuklarda olumlu sosyal yalan davranışı ile zihin kuramı ve yönetici işlevlerin bağlantıları. *Psikoloji Çalışmaları*, 38(2), 129-154. <https://doi.org/10.26650/SP398724>
- Popliger, M., Talwar, V. ve Crossman, A. (2011). Predictors of children's prosocial lie-telling: Motivation, socialization variables, and moral understanding. *Journal of Experimental Child Psychology*, 110(3), 373-392. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2011.05.003>
- Ruffman, T., Olson, D. R., Ash, T. ve Keenan, T. (1993). The ABCs of deception: Do young children understand deception in the same way as adults?. *Developmental Psychology*, 29(1), 74-87.
- Sweetser, E. E. (1987). The definition of lie: An examination of the fold models underlying a semantic prototype. In D. Holland (Ed.), *Cultural models in language and thought* (pp. 43-66). New York: Cambridge University Press.
- Talwar, V., ve Lee, K. (2002a). Development of lying to conceal a transgression: Children's control of expressive behavior during verbal deception. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 436-444.
- Talwar, V., ve Lee, K. (2002b). Emergence of white-lie telling in children between 3 and 7 years of age. *Merrill-Palmer Quarterly*, 48, 160-181.
- Talwar, V. ve Lee, K. (2008). Social and cognitive correlates of children's lying behavior. *Child Development*, 79(4), 866-881. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2008.01164.x>
- Talwar, V., Murphy, S. M., ve Lee, K. (2007). White lie-telling in children for politeness purposes. *International Journal of Behavioral Development*, 31(1), 1-11. <https://doi.org/10.1177/0165025406073530>
- Warneken, F. ve Orlins, E. (2015). Children tell white lies to make others feel better. *British Journal of Developmental Psychology*, 33(3), 259-270. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12083>
- Williams, S., Leduc, K., Crossman, A., ve Talwar, V. (2017). Young deceivers: Executive functioning and antisocial lie-telling in preschool aged children. *Infant and Child Development*, 26(1). doi: 10.1002/icd.1956
- Xu, F., Boa, X., Fu, G., Talwar, V., ve Lee, K. (2010). Lying and truth-telling in children: From concept to action. *Child Development*, 81, 581-596. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01417.x>